

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ПРАВА В УКРАЇНІ

Журавльова Алла Миколаївна

*Викладач кафедри господарського та
адміністративного права*

НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Розглянуто характеристику прав людини та їх місце у сучасному розвитку права.

Особливу увагу приділено дослідженню питання, як з розвитком суспільства розвивалося право та права людини, враховуючи їх сучасний стан.

Рассмотрена характеристика прав человека и их место в современном развитии права. Особое внимание уделено исследованию вопроса, как с развитием общества развивалось право и права человека, учитывая их современное состояние.

Considered characteristic of human rights and their place in the modern development of the law.

Particular attention is paid to research issues like the development of society developed law and human rights, given their current status.

Ключові слова: права людини, право, сучасний стан розвитку права.

Актуальність теми. Питання прав людини сьогодні присутні практично у кожній сфері життєдіяльності суспільства й, відповідно, посідають у ньому особливе місце. У зв'язку з тим, що сучасна Україна перебуває у перехідному стані творення правових, державних та суспільних інституцій, процес становлення громадянського суспільства потребує виявлення характеру правовідносин в умовах перехідного періоду. Адже стосунки у громадянському суспільстві мають формуватися на основі усвідомлення невід'ємності й неспростовності природних прав людини. На них має спиратися позитивне законодавство держави. Вони є запорукою ефективності усієї системи соціальних відносин [1, с. 196]. Забезпечення прав людини виступає критерієм, за яким оцінюється досягнутий рівень демократії в державі. Початком зазначеного процесу в Україні можна назвати закріплення в Основному Законі положення, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3), та визначення пріоритету загальнолюдських цінностей. Водночас потребою сьогодення, що власне і спрямовує розвиток сучасного права, є вироблення певних загальних правових стандартів, які дають змогу перейти до нового якісного співіснування націй у сучасному світі на змістовних гуманістичних засадах. Виробленню і дотриманню таких стандартів сприятиме адекватне розуміння сутності змін у найважливіших сферах життєдіяльності сучасного суспільства та зумовленої ними логіки подальшого розвитку права.

Метою статті є дослідження характеристики тенденцій розвитку прав людини та їх місця у розвитку права.

Вирішення зазначеної проблеми сприяє створенню правової держави в Україні – основний фактор соціально-економічних реформ. Від успішних перетворень у цій сфері залежать не тільки демократичний процес у суспільстві, а й економічне зростання та соціально-політична стабілізація загалом. Окрім цього трансформації у напрямку побудови правової держави є необхідною передумовою органічного й успішного входження України до європейського та світового глобалізованого простору. Сьогодні змінюється вся система правовідносин в Україні, що потребує переосмислення уявлень про право та його завдань у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аспекти дослідження прав людини здійснювалися у працях С. С. Алексєєва, Б.М. Бабій, С.С. Дністрянського, Б.О. Кістяківського, В.В. Копейчикова, В.М. Корецького, Н.М. Коркунова, В.Я. Лазарева, О.Э. Лейста, О.Г. Малько, П.О. Недбайла, В.С. Нерсесянца, А.С. Піголкіна, О.Г. Тихомирова, Є.М. Трубецького, І.Е. Фарбера, В. Хвостова, О. Хеффе, М.В. Цвіка, А. Шебанова, Г.Ф. Шершеневича. Формуванню визначення, сутності загальнотеоретичного поняття прав людини присвячені роботи М. Вітрука, А.М. Колодія, М.І. Козюбри, О. Лукашової, І.І. Лукашука, С. В. Максимова, О. В. Петришина, П.М. Рабіновича.

Нині можна констатувати, що науковці все частіше висловлюють думку про нерозривний зв'язок права та прав людини. На думку М.І. Козюбри, право має розглядатися у нерозривному зв'язку з правами людини, що становлять невід'ємний компонент права, і не як безпосередній акт державної влади.

Виклад основного матеріалу. Права людини є безпосередньо діючим правом і можуть застосовуватися всупереч закону, якщо закон суперечить фундаментальним правам людини: не відображає природно-правові засади; не відповідає загальноновизнаним міжнародно-правовим принципам і нормам про права людини та громадянина; прийнятий нелегітимним органом державної влади тощо [2, с. 92]. Основоположні права людини слугують свого роду системою вихідних критеріїв для законодавства та юридичної практики держав сучасного співтовариства – критеріїв, котрі не вправі ігнорувати жодна з них [3, с. 23].

Найбільш вдале визначення прав людини як певних можливостей людини, необхідних для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, які об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів, на думку автора, надав П.М. Рабінович. Таке визначення допомагає інтерпретувати права людини як: 1) унормування свободи; 2) певні потреби; 3) вимоги про надання певних благ; 4) певний вид, частина, форма існування, спосіб виявлення моралі [5, с. 20].

Водночас, для більш глибокого розуміння зв'язку права та прав людини, слід дослідити питання, як з розвитком суспільства розвивалися зазначені явища. Розвиток суспільства – це, безумовно, якісні зміни, зокрема правових і державних форм і процесів, що ґрунтуються, як і всі соціальні форми й процеси, на об'єктивних, природних закономірностях [6, с. 24]. Про природний характер свідчить потреба кожного індивіда як особи, наділеної розумом, здійснювати свою поведінку за принципом „маю право”.

Поступовий розвиток суспільства, виникнення і розвиток виробництва призводять до того, що починають набувати дедалі більш самостійного значення певні можливості (свобода) поведінки тих чи інших учасників суспільних відносин. Своїм загальним масштабом і рівною мірою право вимірює і оформлює саме свободу індивідів, свободу в людських взаємовідносинах, діях, вчинках, тобто у зовнішній поведінці людей. Дозволи і заборони права якраз і є нормативною структурою і оформленістю свободи у суспільному бутті людей, межами досягнутої свободи, межами між свободою і несвободою на відповідному етапі історичного розвитку.

Саме права людини і права народів – це головні ціннісні характеристики умов їх життєдіяльності, покликані забезпечити свободу, справедливість, самодостатність. Вони є юридичним вираженням індивідуальної свободи.

Безперечно, сучасні процеси (глобалізації, регіоналізації, універсалізації тощо) впливають на права людини, а відтак власне і на право. На початку ХХ ст. спостерігаються зміни як у змістовних параметрах прав людини, так і у формах та засобах їх реалізації [4, с. 4]. Друга половина століття ознаменувалася розвитком права в напрямку дедалі більшого захисту автономної особистості [7, с. 23-28]. Цей процес супроводжується поширенням універсальних стандартів у сфері прав людини, яким мають відповідати національні системи захисту прав людини. Як підкреслює С.С. Алексєєв, відбулося таке юридичне піднесення прав людини, коли вони через категорію об'єктивного права набувають глобального значення [8, с. 673]. Права людини стають чинним правом у глобальному сенсі – на наднаціональному, наддержавному рівні. Вони мають універсальну юридичну силу, і тому з питань прав людини утверджується універсальна юрисдикція [8, с. 676-677].

Питання прав і свобод людини на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової спільноти. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави й суспільства в цілому.

Кожна людина має громадянські (особисті) й політичні права, свободи, а також економічні, соціальні, екологічні та культурні права. Вони мають бути загальні та рівні для всіх.

Без дотримання цих прав неможливе нормальне існування та розвиток людини в суспільстві. Часто їх називають конституційними правами, тобто такими, що закріплені в конституціях держав. Було б неправильним вважати перелік фундаментальних (або ж конституційних) прав і свобод незмінним: він різниться від конституції до конституції, від одного міжнародного документа до іншого. Але існує чіткий перелік основних прав людини. Його закріплено в Загальній декларації прав людини, прийнятій ООН 10 грудня 1948 р. Запровадження єдиної міжнародної системи захисту прав людини стало одним з найважливіших завдань створеної після завершення Другої світової війни Організації Об'єднаних Націй

Декларація прав людини не є міжнародним договором, а була прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН. Хоча положення Декларації мають рекомендаційний характер, цим

документом фактично започатковано процес створення системи міжнародних стандартів у галузі прав людини, набуття ними універсального характеру.

Однією з реалій сучасного міжнародного правопорядку є визнання прав людини складником предмета міждержавних відносин, тобто ставлення держави до її громадян уже не вважається справою виключної внутрішньої юрисдикції.

На сьогодні Декларація перекладена 360 мовами, а на її базі розроблено понад 80 міжнародних договорів. У результаті її дотримання перетворилося на міжнародний звичай, тобто правило, яке ніде офіційно не закріплене, але повинно виконуватися «під страхом санкцій» зі сторони міжнародної спільноти.

Україна ратифікувала більшість найважливіших міжнародних актів у сфері прав людини – Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Факультативний протокол до нього 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права 1966 р., Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Конвенцію про права дитини 1989 р., Конвенцію ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. та ін.

Конституція України (1996 р.) увібрала фундаментальні положення Декларації, зокрема щодо верховенства прав людини, рівності й непорушності її прав, права людини на свободу та особисту недоторканність, на достатній рівень життя тощо. За оцінкою експертів, положення Конституції України повною мірою відповідають Декларації.

Водночас, на думку провідних міжнародних правозахисних інституцій, українське суспільство є поки що далеким від реального втілення ідеалів Декларації. Значна кількість громадян України до цього часу не забезпечена мінімальними правами, передбаченими цим документом. Адже кожна людина має право на життя, особисту недоторканність, рівність перед законом, право на працю та справедливую винагороду за неї, яка забезпечувала б гідні людини та її сім'ї умови існування, захист від безробіття, задовільний життєвий рівень, невтручання в особисте й сімейне життя, недоторканність житла, свободу думки, совісті та релігії, справедливий і неупереджений суд.

Відомо, що в Україні ці проблеми існують з часів незалежності. І потрібні чималі зміни не тільки в законодавстві та його реальному виконанні, а й у самому усвідомленні громадян на право захисту своєї честі, гідності, прав та інтересів.

Головними чинниками, що породжують неспроможність ефективного засобу захисту прав людини є несформованість громадянського суспільства, бездіяльність органів державного управління, зокрема правоохоронних, відсутність ефективного законодавства.

Статистика показує, що кількість позовів до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у Страсбурзі від українських громадян кожного року зростає. Адже в Україні майже не залишилося права людини, яке б не порушувалося. У європейських країнах також існують різноманітні порушення прав людини, але їхня кількість є дуже незначною порівняно з Україною. Згідно з даними, які подані на сайті ЄСПЛ, на стадії розгляду перебуває 16 тис. 150 скарг від українських позивачів, що становить 19 % від кількості справ з усіх 47 країн.

Сьогодні, коли Україна долає бар'єри щодо членства у Європейському Союзі, українською гостро стоїть проблема захисту прав людини та громадянина в країні.

Системні проблеми у сфері забезпечення та реалізації прав людини й основоположних свобод, відсутність або неефективність механізмів їх захисту, що впливає із щорічних доповідей уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, правозахисних організацій України, рекомендацій ООН, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, інших міжнародних організацій, рішень Європейського суду з прав людини, та у контексті імплементації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, а також останні події в Україні зумовили необхідність підготовки Національної стратегії у сфері прав людини.

З метою вдосконалення правових та організаційних засад, створення дієвого механізму всебічного забезпечення в Україні прав і свобод людини та громадянина Президент України П. Порошенко підписав Указ від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини».

Стратегія спрямована на об'єднання суспільства довкола розуміння цінності прав і свобод людини, які захищаються на основі принципу рівності та без дискримінації.

Стратегія зосереджена на вирішенні основних системних проблем у сфері захисту прав і свобод людини та нових викликах суспільства, але не вичерпує повністю проблематику у зазначеній сфері. Удосконалення системи захисту прав і свобод людини здійснюватиметься з урахуванням як вітчизняного досвіду, так і напрацьованих та апробованих міжнародною спільнотою засад і принципів. У цьому зв'язку буде взято до уваги та активно використовуватиметься досвід Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, правозахисних організацій України, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, інших міжнародних організацій, а також практика

Європейського суду з прав людини. У співпраці з іншими державами Україна застосовує підхід, заснований на правах і свободах людини, і розвиває двосторонні відносини з урахуванням міжнародних зобов'язань у зазначеній сфері.

Стратегія містить механізми, цілі, принципи реалізації, очікувані результати, відновлення та реалізацію прав людини в Україні, порядок реалізації, дотримання, моніторингу й контролю за її імплементацією та розрахована на п'ять-сім років.

Метою реалізації Стратегії є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника під час визначення державної політики, прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Результатом виконання Стратегії має стати запровадження системного підходу до виконання завдань та забезпечення узгодженості дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері прав і свобод людини, створення в Україні ефективного (доступного, зрозумілого, передбачуваного) механізму реалізації та захисту прав і свобод людини.

Стратегія базується на таких принципах:

відкритість і прозорість реалізації положень Стратегії з метою максимального залучення до її реалізації та моніторингу всіх заінтересованих сторін;

гарантування рівності та недискримінації у забезпеченні прав і свобод людини;

конкретність, досяжність цілей та вимірюваність очікуваних результатів реалізації Стратегії;

добросовісність при тлумаченні та реалізації Стратегії;

планування розподілу фінансових та інших ресурсів, виходячи з необхідності досягнення цілей Стратегії;

забезпечення своєчасного реагування на нові виклики.

Висновок. Із вищезазначеного можна зробити наступний висновок:

в основі розвитку сучасного права мають бути людина та її права як своєрідний стандарт. А відтак національна юридична система має будуватися відповідно до принципів і критеріїв прав людини. Однак зазначене означає не механічне їх закріплення. Процес утвердження цінності прав і свобод людини має відбуватися на всіх рівнях (національному і світовому), а особливо на рівні окремих індивідів.

Сьогодні критично необхідне підвищення правової обізнаності та реальний захист прав людини, визнають усі. Важливо, щоб Стратегія стала результатом суспільного консенсусу, на основі рівноправної участі всіх сторін (органів влади, інститутів громадянського суспільства та уповноваженого Верховної Ради України з прав людини), усвідомлення спільної відповідальності за процес і результати її реалізації. Це ж можливо лише в разі широкого залучення громадян й інститутів громадянського суспільства, усіх державних структур.

Зарубіжний досвід показує, що важливим є не лише якісний кінцевий продукт, а й безпосередньо процес її розробки, під час якого формуються нові механізми ефективної та рівноправної взаємодії всіх зацікавлених сторін.

Література:

1. Дія права: інтегративний аспект : монографія / кол. авторів ; відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К. : Юрид. думка, 2010. – 360 с.
2. Козюбра М. І. Правовий закон: проблема критеріїв / М. І. Козюбра // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С. 83-96.
3. Права людини й оновлення Конституції України : колект. моногр. // Праці лабораторії дослідження теоретичних проблем прав людини юридич. факультету Львівськ. нац. ун-ту ім. І. Франка. – Львів : Малий видавн. центр юрид. факультету Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 5. – 184 с.
4. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления : монография / Максимов С. И. – Х. : Право, 2002. – 328 с.
5. Рабінович П. М. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістовна класифікація / П. М. Рабінович // Право України. – 2010. – № 2. – С. 20.
6. Селіванов В. М. До проблеми методологічного забезпечення теоретичного аналізу державотворення і правотворення в Україні / В. М. Селіванов // Право України. – 2006. – № 4. – С. 21-29.
7. Оборотов Ю. М. Права людини та розвиток права / Ю. М. Оборотов // Актуальні проблеми політики. – Одеса : Юрид. літ, 2001. – Вип. 12. – С. 23-28.
8. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 748 с.
9. Розова Т. В. Специфіка становлення громадянського суспільства в Україні: монографія / Т. В. Розова, В. Ю. Барков. – Одеса : Юрид. літ., 2003. – 336 с.

10. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х., 2011. – С. 101, 104.
11. Національна стратегія у сфері прав людини затверджено Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015